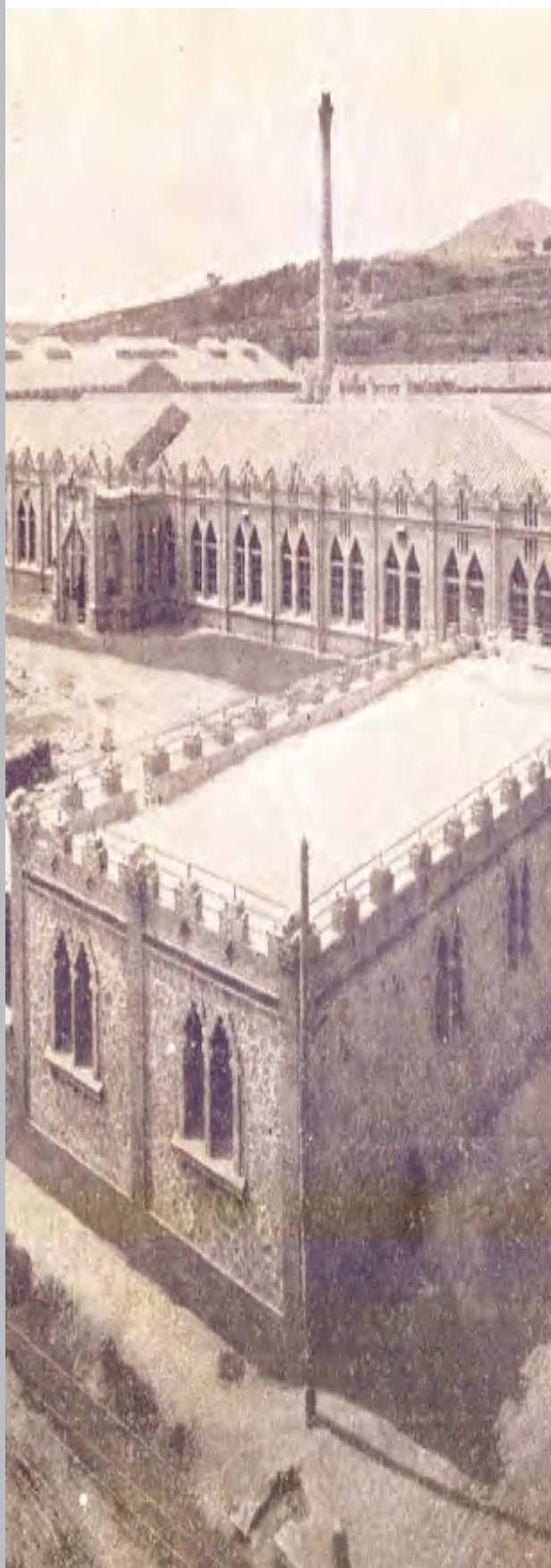

Àmbit 2

Les transformacions agràries i industrials

Josep Ferret Pujol
Jordi Chorén Tosar
M. Pau Trayner Vilanova
Conxa Llinàs Carmona
Marta Piera González

Aportació històrica sobre l'abastament d'aigua a l'Hospitalet. 1789-1903

Josep Ferret Pujol
Enginyer tècnic industrial

1. INTRODUCCIÓ

En aquest treball intentem aportar algunes informacions relatives a l'aprofitament de les aigües subterrànies en la demarcació territorial de l'Hospitalet de Llobregat al llarg del període 1789-1903, principalment les procedents dels aquífers del delta del Llobregat.

Introduïm un resum de la hidrogeologia de la formació deltaica. L'existència de pous d'aigües freàtiques a tota la plana deltaica és l'evidència de l'existència d'aigües subterrànies, com també ho són les aigües procedents de mines, ja utilitzades a l'Hospitalet en el període estudiat. També tractem de la importància de les aigües artesianes potables descobertes el 1893.

Un altre aspecte que inclou aquest treball és el dels anomenats "Prats de blanqueig" i "Prats d'Indianes", i el paper que van tenir les aigües subterrànies en els instal·lats en la part deltaica dels termes de Sants i l'Hospitalet.

Pel que fa a l'establiment de les primeres indústries a l'Hospitalet durant el segle XIX, és important el treball de J. Casas Fuster sobre "La formació de la indústria a l'Hospitalet", que no és objecte d'aquest estudi.

2. ANTECEDENTS

En el segle XVII, la petita agrupació urbana de l'Hospitalet era un "... paisatge de cases i horts, amb predomini dels carxofars, durant tot el segle XVII. Cada casa va disposar d'un hort, més gran o més xic, i d'un pou o el dret d'utilitzar el pou veí". El Dr. Jaume Codina Vilà ens diu sobre aquesta època que "... els hospitalencs bevien d'aquella aigua, no potable. Trobo cases de rellogats amb dret a pou, safareig i forn".

Bona part dels masos o masies del terme de l'Hospitalet estaven situats a la plana deltaica, coneguda com la Marina de l'Hospitalet, la qual arribava fins al mar en aque-

Inundació de la plana deltaica de la demarcació de l'Hospitalet durant la riuada del setembre de 1962. Arxiu: Gerard Giménez.

lla època. Un dels grans problemes era el provocat per les periòdiques inundacions registrades pels desbordaments del riu Llobregat, cosa que ocasionava importants pèrdues econòmiques en les activitats agrícoles. No obstant, des del punt de vista hidrogeològic, les aigües de les pluges i les inundacions del riu eren favorables en el procés de recàrrega dels aqüífers.

Tots els masos tenien un pou d'aigües freàtiques, i algunes masies una cisterna o aljub per aprofitar l'aigua de pluja que es recollia de les teulades. També a principis del segle XVII, concretament l'any 1610, el mas Romeu, a la Marina de l'Hospitalet prop del Cap del Riu, tenia una sínia, que s'emprava per regar un hort.

3. ELS AQÜÍFERS I LES AIGÜES SUBTERRÀNIES

La formació deltaica del riu Llobregat disposa d'un aqüífer superior, format per graves i sorres, i un aqüífer profund, constituït per graves i còdols, i separat de l'anterior per una falca de llims i argiles, pràcticament impermeables (aqüítard). Aquest aqüífer profund aflora a la vall baixa del riu, per on es produeix una recàrrega natural, sobretot en temps de grans avingudes del riu. Si les aigües de l'aqüífer superior les anomenem aigües freàtiques, les del profund són les aigües artesianes, que es van descobrir al Prat l'estiu de l'any 1893.

Les descripcions hidrogeològiques de la plana deltaica fetes per en Francesc Mas, referides a la demarcació territorial de Sants, ens diuen que a la part més propera a la muntanya (entemem que en aquest cas es tracta de les muntanyes de la Serra de Coll-

Pou obert, construït amb pedra, de l'ermita de Bellvitge. Foto: Gerard Giménez.

Una bomba d'aigua de les denominades "de gerro". Foto: Gerard Giménez.

serola) "...no puede haver norias porque está el agua más profunda". El mateix Francesc Mas ens informa també que en la part més propera al mar "...no hay necesidad de norias, porque son húmedas. No obstante, en el intermedio de unas i otras, hay dos huertas que se riegan por medio de norias".

4. ELS POUS D'AIGÜES FREÀTIQUES I LES SEVES CARACTERÍSTIQUES

Els pous que tenien les masies de la plana deltaica del Llobregat corresponent a la demarcació territorial de l'Hospitalet durant el període estudiat eren pous de secció rodona, construïts principalment amb pedres de Montjuïc, i amb brocal obert.

La disposició més habitual del sistema d'extracció d'aigua del pou era per mitjà d'una corriola o politja de fusta amb guarniments de ferro, una corda d'esparg o una cadena de ferro, i una galleda també de fusta, amb guarniments i ansa de ferro.

Per penjar la corriola en els pous oberts s'acostumava a disposar de dos pilars de pedra o maons, que aguantaven una biga, sovint de fusta. En molts pous antics, aquesta biga era una pedra allargassada, com era el cas del pou de l'ermita de Bellvitge, segons s'aprecia a la foto de dalt.

Durant el darrer quart de segle XIX, les corrioles de fusta van ser substituïdes per altres de ferro colat, que ja es comercialitzaven, i cosa semblant va passar amb les galledes de zinc.

La modernització del sistema d'extracció de l'aigua dels pous ja s'inicià a finals del segle XIX i va consistir a instal·lar una bomba de ferro d'accionament manual, sobretot les denominades "bombes de gerro", que es feien servir per omplir la pica i els safareigs, com la de la foto de la pàgina anterior.

5. ELS "PRATS DE BLANQUEIG" I ELS "PRATS D'INDIANES"

Un dels fets transcendents de la història de la indústria catalana del segle XVIII va ser l'establiment de les fàbriques d'indianes a Barcelona. La tècnica d'estampació manual de teixits de cotó fou introduïda a Catalunya a mitjan dècada dels anys 30 del segle XVIII, a càrrec d'Esteve Canals, que l'havia après de tècnics francesos. Les primeres indústries importaven la floca de cotó de l'illa de Malta.

El lliure tràfic amb les colònies espanyoles d'Amèrica va fer que els vaixells de la marina catalana poguessin navegar directament a Amèrica, sobretot als ports de Veracruz, l'Havana, i, principalment, el de Cartagena de Índies.

Ens referim principalment als "prats de blanqueig" i als "prats d'indianes". A Catalunya, les fàbriques d'indianes (teixits de cotó, estampats) "... foren una forma òptima d'inversió del capital acumulat en el comerç colonial i van contribuir decisivament en l'arrencada de l'economia catalana".

En augmentar la producció, la manca d'espais als barris industrials de Barcelona, com el de Sant Pere i el del Raval, on estaven ubicats la major part dels indianers o fabricants d'Indianes, va obligar a traslladar els anomenats "prats de blanqueig" als deltes del Besós i del Llobregat, lloc on es rentaven, es blanquejaven i s'estenien al sol les teles abans del procés d'estampat.

En cada "prat" hi havia una caseta, un pou i una mena de safareig, per blanquejar les peces amb el lleixiu que es preparava amb cendres.

La Marina de Sants, per la seva proximitat a Barcelona, va ser la primera zona a acollir els establiments industrials dedicats primer al blanqueig de les peces de cotó, que eren els "prats de blanqueig". Posteriorment, i en alguns casos, incloïen també el tenyit de les peces ja blanquejades, convertint-se en els "prats d'indianes".

En l'enquesta de Francisco de Zamora de 1789 es deia que la zona més favorable per a la instal·lació del "prat de blanqueig" coincidia amb la capella de Nostra Senyora del Port, avui parròquia. La mateixa enquesta precisa que en aquesta capella "...los días de Fiesta [...] concurren los que habitan en los muchos prados de Indianas que hay cerca de la misma".

Els "prats" arribaren també al terme de l'Hospitalet de Llobregat. Estaven situats preferentment a la part de dalt de l'estany del Port, que era un punt natural de desguàs de les aigües de la Riera Blanca.

Segons l'historiador Dr. Jaume Codina, a la demarcació territorial de l'Hospitalet hi havia l'any 1787 "... 10 prats d'indianes i una fàbrica de pells". Entre aquests "prats", cal esmentar el conegut com "Prat de Maó", situat a la Marina de Santa Eulàlia, entre la Riera Gornal i la Riera Blanca.

6. L'ABASTAMENT URBÀ A L'HOSPITALET A MITJAN SEGLE XIX

L'aigua dels pous comuns d'aigües freàtiques continuava servint als veïns de les poblacions per a la neteja, per alimentar els safareigs i per regar algun hort.

L'avantatge tècnic de disposar de mines i fonts situades en punts elevats amb relació a les agrupacions urbanes a les quals havien d'alimentar d'aigua, feia que no calgués utilitzar bombes per transportar l'aigua fins als dipòsits elevats de les poblacions.

El dipòsit elevat tenia com a finalitat principal donar la pressió necessària a la xarxa de canonades d'aigua que alimentaven les fonts públiques.

Caldria recordar que l'Hospitalet ja ho havia resolt en el segle XVIII, però, a causa de "...mala construcción y raquíticas dimensiones de las cañerías hasta el depósito era continua la reposición de la misma". L'any 1867, l'Ajuntament hospitalenc va aprovar el "Proyecto de aguas potables del torrente de Mascunill a Hospitalet del Llobregat", del Mestre d'Obres Eusebi Parera.

Durant el segle XIX, una de les fonts públiques més típiques de l'Hospitalet fou la que estava ubicada als edificis antics de l'Ajuntament i de l'escola. Arran de la construcció del nou edifici consistorial, l'Ajuntament va vendre, el 1897, l'antiga edificació, en els baixos de la qual hi havia l'esmentada font i un dipòsit d'aigua, local que el nou propietari havia acordat enderrocar.

L'Ajuntament, per tal de garantir el proveïment públic d'aigua a la zona, va acordar "...que cuando se quite el local en donde ahora se halla instalada la fuente de la calle Mayor no se interrumpa el servicio público y teniendo en consideración que tanto por utilidad del vecindario como por economía es conveniente que la repetida fuente se construya cercano al punto en que se hallaba". En la mateixa sessió es va acordar "...instalarla en la acera inmediata a la antigua escuela...".

7. ELS PRIMERS POUS ARTESIANS DE L'HOSPITALET

Els bons resultats experimentats el 1893 en les dues primeres perforacions artesianes practicades a la Colònia Agrícola Casanovas (el Prat) haurien d'obrir noves expectatives davant la possibilitat que l'aigua artesiana es trobés també en altres indrets de la plana deltaica i, particularment, en el nucli urbà del Prat, on la manca d'aigua potable era un problema que, des de feia un temps, preocupava les autoritats sanitàries locals i provincials.

L'any 1895 ja s'havien perforat 24 pous artesianes en el terme del Prat, la majoria amb tubs de 2½ polzades. La fondària dels pous dins aquesta demarcació anava des dels 39 metres a la part nord del terme del Prat fins als 72 metres molt a prop del mar.

Tot fa suposar que la primera perforació artesiana a la Marina de l'Hospitalet és la que es va practicar a finals d'abril de 1896 a la masia de Can Femades, anomenada també Torra Gran. Aquesta masia, de la qual encara es conserven algunes restes, està situada a l'antiga carretera del Prat a Barcelona, a uns 200 metres del riu. Desconeixem quin pouataire va practicar aquesta perforació artesiana.

Cal significar que tanta fou l'alegria dels propietaris de Can Femades en disposar d'aigua potable, que fins i tot varen fer col·locar una placa de marbre prop del brocal del pou, amb la següent inscripció: "Aquest pou artesià té 235 palms de profunditat i comença a rajar el dia primer de juny de 1896, a les onze i vint-i-vuit minuts del matí". Aquesta fondària, que equival a 47 metres, és la que correspon aproximadament a la seva situació geogràfica.

El primer pou artesià d'ús industrial es va practicar el 1903 a la fàbrica de sacs Godó-Trias, de la Marina de l'Hospitalet. En un interessant treball dels enginyers de mines Luís Santa María i Agustín Marín es comentaven els problemes que es van registrar en la perforació del pou de 30 cm de diàmetre i de 50 metres de fondària "...de la señora Vda. de don Jaime Trias, notable por la abundancia de aguas, quedando (las aguas) 60 cm bajo la superficie, que son sacadas por bombas (1800 litros/min)".

En arribar la perforació a l'aquífer, va sorgir "...tal cantidad de agua que va ser difícil [...] la colocación de otro tubo, que con las bombas que se instalaron no fué posible hacer descender el nivel de las aguas".

BIBLIOGRAFIA

CASAS FUSTER, J. *La formació de la indústria a l'Hospitalet del segle XIX*. L'Hospitalet, Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

CODINA VILÀ, J. *L'Hospitalet del Llobregat, 1573-1632*, 1970.

CODINA VILÀ, J. "L'alimentació humana a l'Hospitalet de Llobregat durant el segle XVII", *Separata Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, Vol. IV, Barcelona, 1974.

CODINA VILÀ, J. *El Baix Llobregat, 1789*. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat.

FERRET PUJOL, J. *Primer Centenari de les Aigües Artesianes del Delta del Riu Llobregat (1893-1993)*. 1993.

FERRET PUJOL, J. "Els teixits d'Indianes en l'origen de la industrialització de delta del Llobregat (I)", en *Delta*, núm. 191, juliol 1995.

FERRET PUJOL, J. "Els Prats de blanqueig - Les aigües subterrànies en els orígens de la industrialització del Delta (II). - Els aspectes hidrològics en la ubicació dels Prats de blanqueig (II)", en *Delta*, núm. 192, setembre de 1995.

FERRET PUJOL, J. "Els Prats de blanqueig - Les aigües subterrànies en els orígens de la industrialització del Delta (III). Nombre de Prats de blanqueig", en *Delta* núm. 193, octubre de 1995.

FERRET PUJOL, J. *Els antics aprofitaments d'aigües subterrànies al delta del Llobregat, 1600-1900*. Comunitat d'Usuaris d'Aigües del Delta del Riu Llobregat, 2002.

FERRET PUJOL, J. *Els primitius pous artesianos del delta del riu Llobregat, 1893-1912*. Comunitat d'Usuaris d'Aigües del Delta del Riu Llobregat, 2006.

MARTÍNEZ SHAW C. "El procés de formació de capital comercial", a *Història de Catalunya*. Vol. 4. Salvat Editors, 1985.

TASIS, R. *Barcelona, imatge i història d'una ciutat*. Rafael Dalmau, editors.

VILÀ DINARÉS P. i CASSASSES SIMÓ, L. *Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps*. AEDOS, 1974.

FONTS ARXIVÍSTIQUES

AHH: Proyecto de conducción de aguas potables del torrente de Mascunill a Hospitalet del Llobregat. "Maestro de Obras" D. Eusebio Parera. Any 1867.

AHH: Sessió de l'Ajuntament de l'Hospitalet. Llibre d'Actes 1897.